

Η ΑΧΙΛΛΗΪΔΑ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΥ*

1. 'Ο Giuseppe Spadaro δημοσίεψε πρόσφατα μια σειρά μελέτες για τις σχέσεις ανάμεσα στα ιπποτικά μυθιστορήματα και διάφορα άλλα έργα τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ Βυζαντίου¹. Μὲ τις μελέτες αὐτὲς θέλει νὰ ἀποδείξει πὼς οἱ λεκτικὲς ὁμοιότητες καὶ οἱ συγγένειες ἀνάμεσα στὰ ἔργα αὐτὰ δὲν ὀφείλονται στὴν τεχνικὴ τῆς προφορικῆς ποιήσεως² καὶ δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῶς κοινούς τόπους, ἀλλὰ προέρχονται ἀπὸ τὴ φανερὴ τάση τῶν δημιουργῶν τους γιὰ μιμνηση τῶν προτύπων τους· ὁ Spadaro πιστεύει πὼς δημιουργήθηκε ἕνα εἶδος ποιητικῆς σχολῆς «μὲ ἕνα δικό της τυπικὸ καὶ μιὰ δική της ἐκφραστικὴ τέχνη».

Γιὰ τὴν Ἀχιλλήϊδα καὶ τὴν Ἱστορία τοῦ Βελισαρίου³ συγκεκριμένα προτείνει τὰ ἑξῆς: 1) οἱ συγγραφεῖς τῆς Διήγησις γεναμένης ἐν Τροίᾳ (στὸ ἑξῆς Βυζ., Ἱλιάδα), τῆς Ἱστορίας τοῦ Βελισαρίου (Βελ.) καὶ τοῦ Ἱμπέριου (Ἱμπ.) ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν Ἀχιλλήϊδα (Ἀχιλλ.), καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν παραλλαγή τὴν ἐμπλουτισμένη μὲ τὴν παρεμβολὴ γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀχιλλέα στὴν Τροία (γιὰ τὰ χφφ τῆς Ἀχιλλ. βλ. παρακάτω 3.1.)⁴. 2) αὐτὴ τὴν παραλλαγή τῆς Ἀχιλλ.

* Τὸ ἄρθρο αὐτὸ συνοψίζει τὰ συμπεράσματα ποὺ βγάλαμε ὁ W. F. Bakker καὶ ἐγὼ κατὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν διαφορῶν διασκευῶν τῆς Ἱστορίας τοῦ Βελισαρίου καὶ τὸ σχολιασμό τους. Τὴ συνοπτικὴ ἔκδοση ὅλων τῶν διασκευῶν ἐλπίζουμε νὰ τὴ δημοσιέψουμε σύντομα. Τὸ ἄρθρο τὸ ἔγραψα κάτω ἀπὸ τὴ φιλόξενη στέγη τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Εὐχαριστῶ τοὺς συναδέλφους μου τοῦ νεοελληνικοῦ τμήματος ποὺ παρακολούθησαν τὰ δύο σεμινάρια μου γιὰ τὸ θέμα αὐτό, γιὰ τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴς παρατηρήσεις τους.

1. G. Spadaro, *Problemi relativi ai romanzi greci dell'età dei Paleologi I-III*, Ἑλληνικά 28 (1975) 302-27, 29(1976) 278-310 καὶ 30 (1977-78) 223-79. Στὸ ἑξῆς Spadaro, *Problemi I, II, III*. Τοῦ ἴδιου, L'«Achilleide» e la Ἱστορικὴ ἐξήγησις περὶ Βελισαρίου di Gheorghillas, *Δίπτυχα Β'* (1980-81) 23-41. Στὸ ἑξῆς Spadaro, *L' Achilleide*.

2. Ἐδῶ ἀναφέρεται στὰ διάφορα ἄρθρα τῶν El. καὶ M. Jeffreys ποὺ θεωροῦν τὴς ὁμοιότητες ὡς ἐνδείξεις γιὰ τὴν προφορικὴ παράδοση τῶν κειμένων. Γιὰ μιὰ ἐπισκόπηση τῶν πρόσφατων ἐρευνῶν γιὰ τὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα βλ. El. Jeffreys, *The Popular Byzantine Verse Romances of Chivalry*, *Μαντατοφόρος* 14 (1979) 20-34.

3. Μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ δηλώνουμε τὸ ἀρχικὸ κείμενο. Γιὰ τὴς διαφορὲς διασκευὲς βλ. παρακάτω § 4.

4. Βλ. Spadaro, *Problemi III*, σσ. 278-79.

ποῦ κυκλοφοροῦσε στὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου, τὴ μιμήθηκε, καὶ καμιά φορὰ τὴν ἀντέγραψε, σὲ πολλὰ σημεῖα πρῶτα ὁ συγγραφέας τῆς *Βελ.* καὶ ἔπειτα καὶ ὁ Γεωργηλάς, ἔμμεσα καὶ ἴσως καὶ ἄμεσα¹.

2. Προκαταρκτικὰ θὰ θέλαμε νὰ ὑπογραμμίσουμε πὼς ἡ Ἀχιλλ. εἶναι ἵπποτικό μυθιστόρημα, μὲ ἀντιλαϊκὰ αἰσθήματα, ἐνῶ ἡ *Βελ.* εἶναι σχετικὰ σύντομο διδακτικὸ ποίημα μὲ ἔντονο ἀντιαρχοντικὸ χαρακτήρα· καὶ δεῦτερο πὼς ἡ Ἀχιλλ. φανερώνει γνώση τῆς φράγκικης μόδας καὶ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ φαίνεται γραμμὴν στὶς φραγκοκρατούμενες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ προορισμένη γιὰ τὸ ἑλληνικὸ κοινὸ τοῦ κόσμου αὐτοῦ. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ περισσότερα ἄλλα ἔργα ποῦ διαπραγματεύεται ὁ Spadaro στὶς μελέτες του. Ἡ *Βελ.* ὅμως, ποῦ ἔχει πυρήνα ἓνα θρύλο ἀπὸ τὴν Πόλη, γενικὰ πιστεύεται πὼς ἔχει γραφεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη.

3. Ἡ Ἀχιλλ. μᾶς σώζεται σὲ τρία χφ ποῦ ἀποτελοῦν καὶ τρεῖς διασκευές: ἡ διασκευὴ O (Oxon. Bodl. Misc. auct. 5,24, φφ. 1-24) τοῦ 16ου αἰ., ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ 763 στ.²· ἡ διασκευὴ L (Lond. Brit. Mus. add. ms. 8241, φφ. 7-71) ἀπὸ τὸ δεῦτερο μισὸ μᾶλλον τοῦ 15ου αἰ., μὲ ± 1345 στ.³· τὸ χφ περιέχει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ *Φλώο*.³ καὶ ἡ διασκευὴ N (Near. gr. III B 27, φφ. 15-59) ἀπὸ τὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 15ου αἰ., μὲ ± 1820 στ.⁴· τὸ χφ αὐτὸ περιέχει τὴν Ἀχιλλ., τὴ *Βελ.* χ καὶ τὸν Ἰμπ.⁴

Ἡ διασκευὴ O εἶναι μιὰ ἐπιτομὴ, παρουσιάζει βέβαια λεκτικὲς ὁμοιότητες μὲ τὶς ἄλλες διασκευές, ἀλλὰ ἔχει συχνὰ ἓνα δικό της λεξιλόγιο καὶ δικές της στερεότυπες φράσεις ποῦ συνήθως διαφέρουν τόσο ἀπὸ τὸ L ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ N. Χαρακτηριστικὸ τῆς διασκευῆς L εἶναι πὼς ὁ διασκευαστὴς τῆς παραφράζει, χωρὶς νὰ λογαριάζει τὸ μέτρο, συνήθως σὲ πιὸ ἀπλή γλώσσα, τὸ κείμενο τοῦ πρότυπού του καὶ τὸ συντομεύει κάπως. Οἱ δυὸ αὐτὲς διασκευές δὲ φανερώνουν καμιά ιδιαίτερη συγγένεια μεταξὺ τους. Ἡ διασκευὴ N τελικὰ εἶναι ἡ μεγαλύτερη καὶ πληρέστερη καὶ σώζει μᾶλλον καλύτερα τὸ ἀρχικὸ κείμενο τῆς Ἀχιλλ. Οἱ παραφθορὲς ποῦ ὑπάρχουν καὶ στὶς τρεῖς διασκευές⁵ ἀποδεικνύουν πὼς καὶ οἱ τρεῖς ἀνάγονται σὲ ἓνα κοινὸ πρότυπο, τὸ ὑπαρχέτυπο α'.

3.1. Τὸ κείμενο τῆς διασκευῆς N ἔχει ὑποστεῖ μιὰ ἐπεξεργασία ἐνὸς δια-

1. Βλ. Spadaro, *L'Achilleide*, σσ. 40-41.

2. Πιὸ πρόσφατη ἔκδοση ἀπὸ τὸ Σπ. Λάμπρο, *Νέος Ἑλληνομῆμων* 15(1921) 367-408.

3. Ἐκδοση D. C. Hesseling, *L'Achilleide byzantine, publiée avec une introduction, des observations et un index*, Ἀμστερνταμ 1919. Στὸ ἐξῆς Hesseling.

4. Ἐκδοση Hesseling.

5. Βλ. Hesseling, σσ. 15-17 καὶ Κ. Μητσάκη, *Προβλήματα σχετικὰ μὲ τὸ κείμενο, τὶς πηγὲς καὶ τὴ χρονολόγησιν τῆς Ἀχιλλεΐδος*, Θεσσαλονίκη 1963, σσ. 25-31.

σκευαστῆ με κάποια «κλασική» μόρφωση, που πρόσθεσε τῆ γνωστῆ παρεμβολή για τὸ θάνατο τοῦ Ἀχιλλέα στὴν Τροία (N 1759-1814) καὶ ἕως καὶ μερικούς ἀπὸ τοὺς ἐμβόλιμους στίχους που ἐξοβέλισε ὁ Hesseling στὴν ἔκδοσή του.

Γιὰ τὸ πραγματικὸ τέλος τῆς ἀρχικῆς Ἀχιλλ. καὶ τὴν ἔκταση τῆς παρεμβολῆς πρέπει νὰ διευκρινιστοῦν ὀρισμένα σημεία. Ὁ Hesseling, σσ. 16-17 ὑπογραμμίζει πὼς ἡ σημείωση μετὰ τὸ στ. N 1758, ἡ γραμμὴ με μαῦρο μελάνι (στ. 1758A *Καὶ τότε ἀπέθανεν μετὰ κανέναν χρόνον καὶ αὐτός*: με τὴ μετὰθεση που προτείνει ὁ Μητσάκης, σσ. 26-27, τοῦ καὶ αὐτὸς μετὰ τὸ ἀπέθανεν ὁ στίχος ἀποκαθίσταται καὶ μετρικὰ), βρίσκεται καὶ στὸ L 1339: *καὶ τότε ἀπέθανεν καὶ αὐτὸς μετὰ κἄν ἕξι χρόνους*. Ἡ παραβολὴ τῶν στ. 1340-43 με τοὺς στ. N 1815-18 ὁδήγησε τὸν Hesseling στὸ συμπέρασμα πὼς οἱ στίχοι 1815-18 δὲν ἀνήκουν πιά στὴν παρεμβολὴ καὶ πὼς τὸ ἀρχικὸ τέλος τῆς Ἀχιλλ. ἕως νὰ εἶχε τὴ μορφή τοῦ N 1758A + 1815-18 (= L 1339-43)¹. Πιστεύουμε πὼς ἔχει δίκιο ὁ Hesseling.

Τὸ κείμενο τῆς διασκευῆς N τελειώνει λοιπὸν ὡς ἐξῆς:

- 1758A θάνατος τοῦ Ἀχιλλέα.
 1759-97 ἐκστρατεία στὴν Τροία καὶ θάνατος τοῦ Ἀχιλλέα.
 1798-1809 οἱ πηγές μας καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀφήγησης αὐτῆς.
 1810-14 ἡ ματαιότητα τῶν τερπνῶν τοῦ κόσμου.
 1815-18 ἡ ματαιότητα τῶν ἐγκοσμίων.

Ἡ ἐξήγηση τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ διπλασιασμοῦ μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο ὅτι ὁ διασκευαστῆς τῆς παρεμβολῆς 1759-1814 ἤθελε νὰ γράψει ἓνα καινούριο τέλος για τὴν Ἀχιλλ. ἀντὶ για τοὺς στ. N 1758A + 1815-18. Ἡ πολὺ σύντομη αὐτῆ ἀφήγηση δὲν τὸν ἱκανοποιῶσε, φαίνεται, ὡς τὸ τέλος καὶ ἔτσι τὴν ἀντικατέστησε με τὴν ἐξιστόρηση τῆς ἐκστρατείας στὴν Τροία καὶ τὸ θρυλικὸ θάνατο τοῦ Ἀχιλλέα, ἀναφέροντας περήφανα τάχα καὶ τίς πηγές του· τὸ ἐπιμύθιο για τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου (N 1815-18) τὸ παράφρασε προσθέτοντας δικούς του εἰσαγωγικούς στίχους. Αὐτὸ τὸ ἐναλλακτικὸ τέλος τῆς Ἀχιλλ. πρέπει νὰ ἦταν γραμμένο ἀνω ἀπὸ τὸ πραγματικὸ τέλος με παραπεμπτικὸ σημάδι στοὺς στ. 1758A καὶ ἔπειτα. Σὲ ἓνα μεταγενέστερο στάδιο τὸ χωρίο μπῆκε στὸ κείμενο ὡς παρεμβολή. Ὑπεύθυνος πρέπει νὰ ἦταν κάποιος μεταγενέστερος διασκευαστῆς.

3.2. Κόκκινοι ὑπότιτλοι ὑπάρχουν τόσο στὸ N ὅσο καὶ στὸ L καὶ ἀρκετὲς φορές στὸ ἴδιο σημεῖο τοῦ κειμένου καὶ με τὴν ἴδια ἢ παρόμοια διατύπωση: π.χ.

1. Στὴν ἔκδοση τοῦ N πάντως δὲν εἶναι συνεπής, γιατί παραλείπει τὸ στίχο 1758A τοποθετώντας τον μαζί με τὸν κόκκινο ὑπότιτλο στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, καὶ βάζει ὀλόκληρο τὸ χωρίο 1759-1820 σὲ ὀρθογώνιες ἀγκύλες.

N 863 = L 593, N 883 = L 611, N 900 = L 625, N 914 = L 638, N 945 = L 662, N 1222 = L 910, N 1539 = L 1200. Δὲν τὰ εἰσάγουν λοιπὸν οἱ δύο διασκευαστὲς N καὶ L ἀνεξάρτητα ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο¹. Καὶ τὸ ὑπαρχέτυπο α' πρέπει ἐπομένως νὰ εἶχε κιόλας τοὺς ὑπότιτλους, μᾶλλον μὲ τὴ μὴ μετρικὴ μορφή ποῦ μᾶς τοὺς παραδίδει τὸ L, καὶ τὸ N σὲ διάφορα χωρία². Μπορεῖ καὶ τὸ ἀρχέτυπο α νὰ εἶχε ὑπότιτλους, ἀλλὰ πάντως ὄχι ὅλους ὅσους ἔχει σήμερον τὸ N (βλ. π.χ. μετὰ τὸ στ. 1267 τὸ ὄνομα τῆς κόρης Πολυξένη, ἐνῶ στὸ ἴδιο τὸ ἔργο εἶναι ἀνώνυμη, τοὺς ὑπότιτλους στίς παρεμβολὰς μετὰ τὸ στ. 839 καὶ 1758A-1814, τὴ χρῆση τοῦ πληθ. θέλομεν μετὰ τὸ στ. 702 καὶ διηγησόμεθα μετὰ τὸ 1551, ποῦ χρησιμοποιεῖται μόνον στὴν παρεμβολή, ἐνῶ στὸ ὑπόλοιπο ἔργο χρησιμοποιεῖται τὸ 1ο πρόσ. ἐνικοῦ). Ἡ μετρικὴ μορφή ποῦ ἔχουν πολλοὶ ὑπότιτλοι στὸ N ὀφείλεται μᾶλλον σὲ ἓνα μεταγενέστερο ἀντιγράφεα, ποῦ χρησιμοποιεῖ καὶ λέξεις καὶ φράσεις ποῦ δὲν ἀπαντοῦν στὸ ἴδιο τὸ κείμενο, ἀλλὰ φαίνονται παρμένες ἀπὸ ἄλλα ἔργα: βλ. π.χ. *μαντάτα ἐπεσωθήκασι κακὰ καὶ ἐναντία* (μετὰ τὸ N 176) ἀπὸ τῆ *Βελ.*, *ἀποκρισάριοι* (μετὰ τὸ N 395) ἀπὸ τῆ *Βελ.*, *πορφυρογέννητος* γιὰ τὴν κόρη (μετὰ τὸ N 863, 914) ἀπὸ τὸν Ἰμπ.

3.3. Ἐνῶ λοιπὸν ἡ διασκευὴ N μᾶς σώζει τὸ πληρέστερο κείμενο καὶ μᾶλλον καὶ τὴν πιὸ πιστὴ εἰκόνα τῆς ἀρχικῆς Ἀχιλλ., ὑπάρχουν στὸ N, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παρεμβολή 1759-1814 καὶ μικρότερες προσθήκες, καὶ γραφὲς ὅπου οἱ διασκευεὺς L καὶ O μᾶς παραδίδουν τὸ καλῦτερο κείμενο ἢ ὅπου ἡ συμφωνία τους μᾶς ὀδηγεῖ στὴν καλῦτερη γραφή. Δίνουμε μερικὰ παραδείγματα:

1. Ὁ τετραετής Ἀχιλλέας

N 82	τὸν ἥλιον ἀντέλαμπε, τὰ ἄστροα καὶ τὴν σελήνην
L 15	ὡσὰν τὸν ἥλιον ἔλαμπεν καὶ αὐτὸν τὸν Ἀφροδίτην
O 46	τὸν ἥλιον ἀντικοτεῖ καὶ αὐτὴν τὴν Ἀφροδίτην

πρβ. καὶ Βυζ. Ἰλιάδα 16-17 καὶ 178.

2. Οἱ «ἄγουροι» λένε στὸν πατέρα τοῦ Ἀχιλλέα πὼς ὁ γιὸς τους τοὺς νίκησε ὅλους.

N 151	Ἀκούσας ταῦτα ὁ πατήρ, τοὺς λόγους τῶν ἀρχόντων
L 75	τὸ νὰ τ' ἀκούσῃ ὁ βασιλεὺς τὰ λόγια ἐτοῦτα
O 102	τούτων ἀκούσας ὁ βασιλεὺς εὐθέως τῶν ρημάτων

1. Στὸ χφ N μάλιστα ὁ ἀντιγράφος ἄφηγε κατὰ τὴν ἀντιγραφή ἀρκετὸ χῶρο λευκὸ γιὰ νὰ συμπληρώσει ἀργότερα τοὺς κόκκινους ὑπότιτλους. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἔργου ξέχασε σὲ ὀρισμένα σημεία νὰ τοὺς βάλει καὶ ἔτσι ποῦ καὶ ποῦ μιὰ γραμμὴ παραμένει λευκὴ (μετὰ τοὺς στ. 1181, 1356, 1436, 1442 — ποῦ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν ὑπότιτλο στὸ L 1127 — καὶ 1464), κάτι ποῦ σημαίνει πὼς καὶ τὸ πρότυπο τοῦ N, ποῦ τὸ ἀντιγράφει, εἶχε κιόλας τοὺς ὑπότιτλους.

2. Ἄν ἀνάγονται οἱ κόκκινοι ὑπότιτλοι στὸν ὑπαρχέτυπο, πρέπει ἀπὸ αὐτὸ τὸ χφ νὰ ὑπάρχει γραπτὴ παράδοση στίς διασκευεὺς L καὶ N τῆς Ἀχιλλ.

Ἡ λ. ἄρχοντες παραξενεύει, ἀφοῦ σὲ δλόκληρο τὸ χωρίο 111-71 χρησιμοποιεῖται μόνο ἡ λ. ἄγουροι, ποτὲ ἄρχοντες· πρβ. μιὰ παρόμοια περίπτωση στὸ N 422 οἱ ἄρχοντες ἔδιδαν βουλήν, ὅπου τὰ L 319 καὶ O 227 συμφωνοῦν στὴ χρῆση τοῦ τινὲς καὶ ἑνὸς τύπου τοῦ ρ. συμβουλεύω.

3. Ἀπάντηση τοῦ Ἀχιλλέα στὸν πατέρα του ποὺ τοῦ προσφέρει τὸ στέμμα:

- N 157 Ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς ὁ θαυμαστός οὕτως ἀπιλογήθην
L 82 Ὁ νέος ἦτον φρόνιμος καὶ λέγει τὸν πατέρα
O 109 καὶ ὁ νέος ὡς φρόνιμος φρόνιμ' ἀπιλογήθην

Τὴν πράγματι φρόνιμη ἀπάντηση τοῦ Ἀχιλλέα τὴν ἀντικατέστησε τὸ N μὲ ἕνα στερεότυπο ἡμιστίχιο.

4. N 159 τὸ στέμμαν τὸ βασιλείων τῆς βασιλειᾶς σου ἄς ἔναι
L 84 ἐσὺ φόρει τὸ στέμμαν σου καὶ μέναν ἄφης
μόνον
O 111 φόρεσε σὺ τὸ στέφανον καὶ μέναν ἄφες οὕ-
τως

Ἐὰν ἡ γραφὴ τοῦ N εἶναι στερεότυπη.

5. Ὁ Ἀχιλλέας ἐπιθεωρεῖ τὸ στρατό του:

- N 211 τῶν νέων τὰς παραταγὰς, τῶν φοβερῶν ἐκείνων
L 133 τῶν νέων ἢ παράταξις καὶ ἡ φωνὴ ἐκείνων
O 144 τῶν νέων τὰς παραταγὰς καὶ τὰς κραυγὰς ἐκείνας

Πάλι τὸ ἡμιστίχιο τοῦ N εἶναι στερεότυπο. Ἐδῶ ὅμως ἡ μαρτυρία τοῦ Γεωργηλαῦ, Βελ. 405 (τῶν νέων τὰς παραταγὰς καὶ τὰς κραυγὰς ἐκείνων), σὲ ἕνα χωρίο ποὺ προδίδει στὸ σύνολό του (403-407) τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ τὴν Ἀχιλλ. (βλ. Spadaro, L'Achilleide, σ. 37), ἀποδεικνύει πὼς οἱ διασκευὲς L καὶ O μᾶς ὀδηγοῦν ἐδῶ πρὸς τὴ σωστὴ γραφὴ καὶ πὼς ὁ Γεωργηλαῦ δὲν εἶχε μπροστά του τὸ χφ N, ἀλλὰ μιὰ προγενέστερη μορφή τῆς διασκευῆς αὐτῆς.

6. Ὅταν ὁ Ἀχιλλέας ὑστερα ἀπὸ βιαστικὴ πορεία ἔφτασε στὰ σύνορα:

- N 386 Μαντατοφόροι ἐφθάσασι ὄρα μεσονκτίου
L 289 Μαντατοφόροι ἦλθασιν τοῦτων ἀπὸ μακρόθεν
O 196 Μαντατοφόροι εἶδασιν τοῦτοι ἀπὸ μακρόθεν

Καὶ ἐδῶ τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ N εἶναι στερεότυπο.

7. Σὲ μιὰ παρομοίωση τὸ πλῆθος τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ ποὺ πολιορκεῖ ἕνα κάστρο συγκρίνεται μὲ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ φύλλα στὰ δέντρα:

- N 391 οὕτως κεῖνται οἱ τέντες τους στὴν γῆν ἐξηπλωμένες
L 294 ἔτσε ἔναι καὶ οἱ τέντες τους στοὺς κάμπους ἀ-
πλωμένες

Ο 201 οὕτως ἔναι οἱ τέντες τους στὸν κάμπον ἀπλωμένες
Οἱ διαφορὲς φαίνονται πολὺ μικρὲς καὶ ἀσήμαντες, ἀλλὰ τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο
τοῦ Ν ἀπαντᾷ μὲ τὴν ἴδια μορφή καὶ στὴ Βελ., στὴν παρεμβολὴ γιὰ τὴν ἐκ-
στρατεία στὴν Περσία, ὅπου ἡ λάμψη τοῦ στρατοῦ συγκρίνεται μὲ τὸν ἥλιο
(βλ. Βελ. χ 447-48, Γ 592 καὶ ρ 802-05)¹. Φαίνεται πὼς ὑπάρχει κάποια σχέ-
ση ἀνάμεσα στὸ διασκευαστὴ αὐτὸ τῆς Βελ. καὶ σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς ἀντιγραφεῖς
τῆς Ἀχιλλ. στὴν παράδοση τῆς διασκευῆς Ν.

8. Φτάνοντας στὸ κάστρο τοῦ Ἀχιλλεΐα:

- N 619 εἰς τὸ καστέλλιν ἔφθασαν τοῦ Ἀχιλλέως ἐκεῖνον
620 ἐδώκασιν τὰ βούκινα μὲ παρρησιᾶν μεγάλην
L 477 ἐδώκαν τὰ παιχίδια τους κοντὰ εἰς τὸ καστέλλιν
O 306 ἐδώκασιν τὰ ὄργανα ἔνδον τοῦ καστελλίου

Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι τὸ Ν φαίνεται νὰ ἔχει ἀναπτύξει τὸν ἓνα στίχο σὲ δύο
μὲ τὴ βοήθεια δύο στερεότυπων ἡμιστίχιων, 619β καὶ 620β. Μιὰ παρόμοια
περίπτωσι εἶναι τὸ

- L 946 στόχασε, κόρη εὐγενική, στὰ χέρια μου νὰ πέσης
O 537 βλέπε, κόρη μου ἐρωτική, εἰς χεῖρας μου νὰ πέσης,

ὅπου οἱ παράλληλοι στίχοι τοῦ Ν (1260-61) διαφέρουν².

9. Ἐνα τελευταῖο παράδειγμα ἴσως νὰ δείξει καλύτερα τί ἐπιπτώσεις
ἔχουν οἱ διαφορετικὲς γραφὲς τοῦ Ν, πού συνήθως ἀποτελοῦν στερεότυπες φρά-
σεις. Ἡ στρατιωτικὴ δράσι τοῦ Ἀχιλλεΐα ἀρχίζει, ὅταν μιὰ μέρα

- N 178 ἤφεραν τὸν πατέρα μου μηνύματα ἐναντία
L 101 ἐφέραν τὸν πατέρα του μηνύματα βαρέα
O 119 ἠφέραν τὸν πατέρα του μηνύματα βαρέα

Τὸ ἐναντία εἶναι καινούριο στοιχεῖο τοῦ Ν. Αὐτὸ τὸ ὑπογραμμίζει ἀκόμα πιὸ
πολὺ ὁ ὑπότιτλος τοῦ Ν πρὶν ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτό: *μαντάτα ἐπεσωθήκασιν κακὰ
καὶ ἐναντία*, ἓνας στίχος, πού θυμίζει πολὺ τὴ Βελ. χ 385 *μαντάτα ἐπεσώσα-
σιν κακὰ καὶ ἐναντία* καὶ χ 72. Οἱ ὁμοίωτες πού διαπίστωσε ὁ Spadaro, *Pro-
blemi* II, σ. 285 ἀνάμεσα στὴν Ἀχιλλ. Ν 177-80 καὶ Βελ. χ 71-76³, ἀποδει-

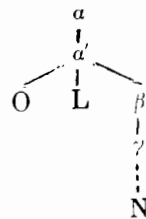
1. Γιὰ τὶς διασκευὲς τῆς Βελ. βλ. παρακάτω § 4.
2. Ἀντίθετα στὸ Ν 156 βλέπουμε πὼς ὁ διασκευαστὴς ἔχει συμπτύξει δύο στίχους,
βλ. L 80-81 καὶ O 107-08.
3. Τὶς ἀναγνώρισε καὶ ὁ Γεωργηλᾶς καὶ πρόσθεσε στὸ παράλληλο δικό του χωρίο Γ
112-16 δύο αὐτοῦσιους στίχους τῆς Ἀχιλλ.: στ. Ν 386 καὶ Ν 179. Ὁ Γεωργηλᾶς εἶχε μπρο-
στά του ἓνα κείμενο τῆς Βελ., προγενέστερο ἀπὸ τὴ διασκευὴ χ (βλ. παρακάτω § 4 καὶ 4.4.)
καὶ ἓνα κείμενο τῆς Ἀχιλλ., καὶ αὐτὸ προγενέστερο ἀπὸ τὴ διασκευὴ Ν (βλ. παραπάνω § 3.3.,
ἀρ. 5).

κνύονται ότι είναι πιο χτυπητές απ' ό,τι μάς τις παρουσιάζει ο Spadaro. Άνεξάρτητα από τις γενικές σχέσεις Άχιλλ.-Βελ. (βλ. παρακάτω § 4.1.-4.3.), πρέπει να διαπιστώσουμε πώς στο χωρίο αυτό, από ένα μεταγενέστερο διασκευαστή (ανάμεσα στον υπαρχέτυπο και το χφ N) έχει γίνει μια προσέγγιση των δύο κειμένων, που στην περίπτωση αυτή αποτελείται από μια μικροαλλαγή και την προσθήκη του κόκκινου υπότιτλου στο κείμενο τής Άχιλλ. N υπό την επίδραση τής Βελ.

Τέτοια επίδραση παρατηρείται και σε άλλους υπότιτλους (βλ. § 3.2.) και σε μερικά από τα παραδείγματα που αναφέραμε πιο πάνω (βλ. άρ. 2 άρχοντες, 3, 6, 7 και 8), όπως και σε άλλες περιπτώσεις όπου τα N και LO διαφέρουν: N 193 *εὔτολμα ἀνδρειωμένα* πρβ. L 115, O 128· N 1465 *καλός και ἀνδρειωμένος*, πρβ. L 1146, O 648.

3.4. Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε για την Άχιλλ. πώς ανάμεσα στον υπαρχέτυπο, που είχε επιφέρει κιόλας μερικές αλλαγές στο κείμενο τής Άχιλλ., και το χφ N πρέπει να υποθέσουμε τουλάχιστο 2 χφφ: το ένα πρόσθεσε το έναλλακτικό τέλος «γεναμένη ἐν Τροίᾳ» (N1759-1814)· μπορεί ο ἴδιος διασκευαστής να πρόσθεσε ὀρισμένους καινούριους υπότιτλους ἢ να τοὺς ἔδωσε τὴ μετρικὴ μορφή. Στο δεύτερο χφ πρέπει να ἔγιναν οἱ παραφθορὲς τῶν ὀνομάτων στην παρεμβολή (1765 *Σαλαμώνης*, 1766 *Συνθήκας*, *Τριπόλεμος*, 1790 *Δείφοβον*), ἢ προσθήκη τῶν ὑποτίτλων μετὰ τοὺς στ. 1812 και 1814 (ἔχι στο περιθώριο, ὅπως σημειώνει ὁ Hesseling) και ἡ ἀλλαγή στην Άχιλλ. N 211 (βλ. παραπάνω § 3.3., άρ. 5). Σε ένα από τὰ ἐνδιάμεσα χφφ πρέπει να ἔγινε και ἡ προσέγγιση τής Άχιλλ. πρὸς τὴ Βελ., που διαπιστώσαμε παραπάνω (βλ. § 3.3., άρ. 9)

Τὸ στέμμα τής Άχιλλ. θὰ εἶχε λοιπὸν τὴν ἐξῆς μορφή:

4. Ἡ Ἱστορία τοῦ Βελισσαρίου μάς ἔχει παραδοθεῖ σε τέσσερις διασκευές:

1. ἡ διασκευή χ, ἡ παλιότερη, ἔχει πολλοὺς ἀμετροὺς στίχους, κενὸ ἑνὸς στίχου μετὰ τὸ στ. 480 και ἀρκετὲς προσθήκας. Τοῦ χφ αὐτοῦ σώζονται δύο ἀντίγραφα:

N = Near. gr. III B 27, φφ. 59^v-74^v, ἔχει 580 στ., = τὸ χφ τής Άχιλλ. N και τοῦ Ἰμπ. Τὸ χφ N εἶναι τὸ πληρέστερο και γενικὰ τὸ καλύτερο χφ τής δια-

σκευῆς χ, ἀλλὰ ἔχει κάπως πιὸ δημῶδες χροῶμα. Τὸ χφ εἶναι ἀντίγραφο ἀπὸ ἄλλο χφ (βλ. παραπάνω § 3.2.)¹.

L = Vind. theol. gr. 244, φφ. 227^r-245^r, ἔχει 556 στ.: τὸ χφ, γραμμένο ἀνάμεσα στὰ 1512-20, περιέχει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν Ἰμπ., Φλώρ., Πόλ. Τρωάδος. Ὁ ἀντιγραφέας τοῦ κάνει πολλὰ (ἀντιγραφικὰ καὶ μὴ) λάθη: παραλείπει στίχους πηδώντας ἀπὸ μία λέξη ἢ ἓνα ἡμιστίχιο σ' ἓνα ἄλλο ἴδιο παρακάτω (στ. 60-63, 223-24, 296-98), συμπληρώνει ἄμετρος στίχους, χρησιμοποιεῖ δικές του στερεότυπες φράσεις, ἀλλάζει Ρωμαῖοι σὲ Χριστιανοί².

2. ἡ διασκευὴ Γ, Ἱστορικὴ ἐξήγησις περὶ Βελισαρίου τοῦ Ἐμμ. Γεωργηλά, 840 στ., σὼζεται στὸ χφ Paris. gr. 2909, φφ. 91^r-114^r (16ος αἰ.): τὸ χφ περιέχει μεταξὺ ἄλλων τὸ Σπανέα, τὸ Βέλθ. Ὁ Γεωργηλάς δὲν ἔχει τίποτε κοινὸ μὲ τοὺς ἄλλους διασκευαστές. Ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀντιγράφουν λιγότερο ἢ περισσότερο πιστὰ τὸ πρότυπό τους, τὸ ἓνα συγκεκριμένο χφ ποὺ ἤρθε στὰ χέρια τους, ὁ Γεωργηλάς ἀντίθετα, ὅπως δηλώνει καὶ μὲ τὸν τίτλο τῆς διασκευῆς του, θέλει νὰ γράψῃ ἓνα ἱστορικὸ ποίημα γιὰ τὸν Βελισάριο, ἀντλώντας ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ χφ τῆς Βελ. ποὺ εἶχε ὡς πρότυπο καὶ τὴν Ἀχιλλ., ἀλλὰ γιὰ ὀρισμένες σκηνές καὶ ἀπὸ τὸ ρ (ἢ Π) καὶ ἀπὸ διάφορους ἱστορικοὺς (Ἐπιτομὴ τοῦ 948, Μανασσῆ, Τζέτζη)³.

3. ἡ διασκευὴ N² = Neap. gr. III C 28, φφ. 1^r-8^v (16ος αἰ.), στ. 1-392: τὸ χφ, ποὺ εἶναι κολοβό, εἶναι ἄρκετὰ πιστὸς μάρτυρας τοῦ κοινοῦ πρότυπου τῶν N² καὶ ρ, τοῦ ψ, ποὺ ἀνέπτυξε ὀρισμένα σημεῖα καὶ πρόσθεσε ἰδιαίτερα λόγια καὶ σκέψεις τῶν πρωταγωνιστῶν⁴.

4. ἡ διασκευὴ ρ, ἡ ὁμοιοκατάληκτη μορφή τοῦ παραπάνω πρότυπου ψ, μὲ διάφορες ἀλλαγές καὶ προσθήκες στίχων, ποὺ γενικὰ ὀφείλονται στὴ μεταφορὰ σὲ ρίμα. Ἡ διασκευὴ αὐτὴ ἔχει τρεῖς μάρτυρες:

Π = Paris. Suppl. gr. 1043, φφ. 1^r-23^v (16ος αἰ.), 997 στ.: τὸ χφ μᾶς σώζει τὸ πληρέστερο καὶ καλύτερο κείμενο τῆς διασκευῆς⁵.

M = Mutin. gr. a G 19 (num. 241) (olim III A 24), φφ. 1^r-84^r, 992 στ.: τὸ χφ εἶναι πιστὸ ἀντίγραφο τῆς χαμένης ἐκδοσης Βενετίας τοῦ Ἰανουαρίου 1525 ἢ 1526⁶.

1. Ἡ πιὸ πρόσφατη ἐκδοσις εἶναι τῆς Enr. Follieri, *Il poema bizantino di Belisario*, στὰ *Atti del Convegno internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione*, Ρώμη 1970, σσ. 619-51. Στὸ ἐξῆς Follieri.

2. Ἐκδοσις G. Wagner, *Carmina graeca medii aevi*, Λειψία 1874, σσ. 304-21.

3. Ἐκδοσις αὐτ., σσ. 322-47.

4. Ἐκδοσις A. F. van Gemert, *The New Manuscript of the History of Belisarius*, *Folia Neohellenica* 1 (1975) 45-71. Στὸ ἐξῆς van Gemert.

5. Ἐκδοσις Wagner, σσ. 348-70.

6. Σύμφωνα μὲ τὸ βενετικὸ τρόπο χρονολόγησις (more veneto) ὁ Ἰανουάριος τοῦ 1525 ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν Ἰανουάριο 1526.

E = 'Εκδόσεις Βενετίας τῶν χρόνων 1548, 1554, 1562 καὶ 1577¹.

Αὐτὲς οἱ τέσσαρις διασκευὲς ποὺ μᾶς σώζονται ἢ ποὺ μποροῦμε νὰ τὶς ἀποκαταστήσουμε, μᾶς δίνουν τὴν δυνατότητα νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἐξέλιξη τῆς Βελ. στὰ τελευταῖα τῆς στάδια καὶ νὰ διευκρινίσουμε ποιὲς ἀλλαγὲς ἐπέφεραν οἱ διασκευαστὲς χ καὶ ψ, ἀλλὰ ἐπίσης νὰ καθορίσουμε μὲ ἀρκετὰ μεγάλη βεβαιότητα καὶ τὴν ἀρχικὴ μορφή τῆς Βελ. καὶ τὶς συμβολὲς τῶν ἐνδιάμεσων διασκευῶν.

4.1. Ἡ Βελ. ἔχει, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ Ἀχιλλ., μιὰ μεγάλη παρεμβολή, τὴν ἐστρατεία τοῦ γιοῦ τοῦ Βελισαρίου στὴν Περσία (χ 384-470, ρ 653-846, Γ 543-636)². Ἡ παρεμβολὴ αὐτή, ἐπειδὴ εἶναι κοινὴ σὲ ὅλες τὶς διασκευές, ὀφείλεται σὲ ἓναν ἐνδιάμεσο διασκευαστὴ β. Τὸ κείμενο τῆς παρεμβολῆς αὐτῆς ἔχει σὲ μερικὰ σημεῖα ὑποστει παραφθορές, καὶ αὐτὲς κοινὲς στὶς σωζόμενες διασκευές:

1. Ὁ τυφλωμένος πιά Βελισάριος λείει στοὺς ἄρχοντες ποὺ ζήτησαν τὴ γνώμη του:

χ 403 ἀφῆτε μέ, τὸν ἄτυχον καὶ τὸν ἀπολεσμένον,
ἐμέναν τὸν ἐπήλωσεν ὁ χρόνος καὶ ἐτίμησέν με
καὶ πάλιν μ' ἐχαμήλωσεν ὁ φθόνος τῶν Ρωμαίων
†τὸν τόπον καὶ τὴν παρορησίαν καὶ τὴν τιμὴν τὴν εἶχεν
407 ὁ βασιλεὺς ἐτίμαν τον στόν πρωτιόν του θρόνον.†

404. ἐμένα V/ἐπήλωσεν V/καὶ παρέλ. N/ἐτίμησέ με N. 406. εἶχα V. 407. ἐτίμα ἀπὸ ἐτίμαν V/ τον: μᾶς V/εἶς τὸν πρωτιόν του N: στόν πρωτον του τὸν V.

Οἱ στ. 406-07, ποὺ λείπουν στὸ Γ (βλ. στ. 536-37), ἀλλὰ ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὸ ρ 713-17, δὲ συνδέονται μὲ τὰ συμφραζόμενα: οἱ αἰτιατικὲς τοῦ στ. 406 παραμένουν μετέωρες καὶ ἐνῶ θὰ περίμενε κανεὶς νὰ χρησιμοποιεῖται τὸ 1ο πρόσ. ἐνικοῦ (εἶχα, με, μου), στὸ κείμενο τοῦ χ πάντως τὸ 3ο πρόσ. πρέπει νὰ εἶναι ἀρχικὸ (βλ. τὴν ἀναφορὰ στὸ θρόνο του στὸ στ. 407 καὶ τὴν ἀστοχὴ διόρθωση τοῦ V ἐτίμα μας). Ἡ παραφθοραμένη γραφή τοῦ χ φαίνεται νὰ ἤταν στὴ βάση καὶ τοῦ πρότυπου τοῦ ρ. Οἱ στ. 406-07 πρέπει νὰ προστέθηκαν ἀπὸ ἓνα μεταγενέστερο διασκευαστὴ γ, ἢ ἂν ἀνῆκαν στὴν ἀρχικὴ παρεμβολή, νὰ ἀλλοιώθηκαν καὶ κουτσοσυρεῦθηκαν ἀπὸ αὐτόν³.

1. Βλ. Em. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des Grecs au XVe et XVIe siècles* I, Παρίσι 1885, σσ. 281-82, ἀρ. 122 (1548)· σ. 296, ἀρ. 132 (1554)· II, Παρίσι 1885, σσ. 190-91, ἀρ. 260 (1562) καὶ IV, Παρίσι 1906, σ. 209, ἀρ. 721 (1577).

2. Βλ. H. Schreiner, *Welche der grossen volksgriechischen Dichtungen des Mittelalters weisen keine oder nur geringe Spuren gelehrter Überarbeitung auf?* *Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδροῦν*, τόμ. Γ', Ἀθῆναι 1957, σσ. 233-34.

3. Βλ. Follieri, ποὺ ὑποθέτει πὼς μετὰ τὸ στ. 406 λείπει/λείπουν ἓνας ἢ περισσότεροι στίχοι.

2. Ὁ Βελισάριος ἔδωσε συμβουλές στὸ γιό του,

χ 441 Καὶ τότεσον Ἀλέξιος, ὁ καίσαρος ὁ μέγας,
δένει τὰ χέρια του σφικτά, ὡς ἔπρεπεν, ἀξίως,
καὶ προσκυνεῖ τιμητικὰ μετὰ τὴν δέσποινά του,
444 πατέρα καὶ μητέρα του ἀπεχαιρέτησέν τους

442. δὲ πρὶν ἀπὸ δένει διέγραψε Ν. 443. δέσποινά των V. 444. πατέραν
N/μητέραν N.

Ὁ Spadaro, *Problemi* II, σ. 288 διαπιστώνει τὴν ὁμοιότητα τῶν στ. 442-44 μετὰ τὴν Ἀχιλλ. Ν 352-53 Δένει τὰ χέρια, προσκυνεῖ πατέρα καὶ μητέρα, /τὸν βασιλέα, τὴν δέσποινα, ὡς ἔπρεπεν, ἀξίως (ὅπου πατέρας καὶ μητέρα ταυτίζονται μετὰ τὸν βασιλέα, τὴν δέσποινα) καὶ μετὰ τὸν Ἴμπ. 239-40 Δένει τὰ χέρια του σφικτά, ὡς ἔπρεπεν, ἀξίως, καὶ προσκυνεῖ τιμητικὰ πατέρα καὶ μητέρα. Τὸ χωρίο τῆς Βελ. παρουσιάζει ἀρκετὲς ἀνωμαλίες: ἡ προσκύνηση (στ. 443) ταιριάζει μόνο στὸν αὐτοκράτορα, πού δὲν ἀναφέρεται ὅμως καθόλου (τὸ τιμητικὰ πῆρε ἀραγε τὴ θέση του;), ἀλλὰ πού ἴσως εἶναι τὸ σιωπηλὸ ἀντικείμενο τοῦ προσκυνεῖ· σὲ ὅλη τὴν παρεμβολὴ ἢ δέσποινά του (πιανού;); καὶ ἡ μητέρα του δὲν ἀπαντοῦν πουθενά. Αὐτὰ καὶ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ὀνόματος Ἀλέξιος, πού ἀμφιβάλουμε ἂν ἀνήκει στὸ ἀρχικὸ κείμενο τῆς παρεμβολῆς¹, καὶ ὁ τύπος καίσαρος μᾶς ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα πὼς ὁ δεύτερος διασκευαστῆς γ δανείστηκε αὐτὸ τὸ δίστιχο ἀπὸ τὴν Ἀχιλλ.

4.2. Δὲν πρόκειται λοιπόν, ὅπως πιστεύει ὁ Spadaro, γιὰ δάνειο τοῦ ποιητῆ τῆς Βελ. ἀπὸ τὴν Ἀχιλλ., ἀλλὰ ἐνὸς διασκευαστῆ γ. Τέτοιες περιπτώσεις ὅμως ὑπάρχουν πολλὲς καὶ ἀλλοῦ στῆ Βελ., ὅπου δηλαδὴ ὅλες οἱ διασκευὲς ἔχουν στίχους παρμένους ἀπὸ τὴν Ἀχιλλ., στίχους πού ἀναγνωρίζονται ἀκόμα ὡς ξένα σώματα στῆ Βελ. Τὶς περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἔχει ἤδη ἐπισημάνει ὁ Spadaro, χωρὶς ὡστόσο νὰ συνειδητοποιήσῃ πὼς δὲν ὀφείλονται στὸν ἀρχικὸ ποιητῆ ἢ στὸ συγγραφέα τῆς διασκευῆς χ, ἀλλὰ σ' ἕναν ἐνδιάμεσο διασκευαστῆ. Ἀναφέρουμε μερικὰ παραδείγματα:

1. Ὁ Spadaro, *Problemi* II, σσ. 283-84 σωστὰ θεωρεῖ τὸ δίστιχο χ 79-80

ἐκ τῆς πικρίας του τῆς πολλῆς ἡμέρας τρεῖς ἐποῖκεν
ἄρτου μηδὲ γευόμενος μηδὲ ποτοῦ καθόλου

ὡς παρμένο ἀπὸ τὴν Ἀχιλλ. Ν 1740-43, καὶ παραπέμπει καὶ στῆ διασκευῆ Ν² 85-86 (ὅχι ὅμως καὶ στὸ Γ 119-20 καὶ ρ 129-32). Παρόλο πού οἱ στίχοι

1. Τὸ ὄνομα Ἀλέξιος ἀπαντᾷ στὸ χ μόνο ἐδῶ καὶ στοὺς στίχους 428-29. Ἐκεῖ ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος δὲν ταιριάζει. Θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθεῖ εἴτε μετὰ τὸ σ. 418 εἴτε μετὰ 424-25. Καὶ στὸ ρ 757 τὸ ὄνομα Ἀλέξιος μνημονεύεται στὸ ἴδιο σημεῖο. Ἔχουμε τὴν ἐντύπωση πὼς τὸ ὄνομα εἶναι εὗρημα τοῦ διασκευαστῆ γ.

βρίσκονται και στις τέσσερις διασκευές, δὲν εἶναι ἀρχικοί, ἐπειδὴ διακρίπτουν τὴ συνέγεια 78-81 καὶ ἀναγνωρίζονται ἔτσι ὡς ἐμβόλιμοι.

2. Μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑγγλιτέρας ὁ Βελισάριος παίρνει αἰχμαλώτους τὸ ρήγα καὶ τοὺς πρώτους του ἄρχοντας καὶ τοὺς μεταφέρει στὰ κάτεργα. Ἔπειτα

χ 257 Ὅριζει ὁ Βελισάριος ἄρχοντας ἐδικούς του
εἰς φρόνησιν, εἰς αἴσθησιν βάνει στὴν Ἑγγλιτέραν,
νὰ προμηθεύονται καλῶς τὴν σύστασιν τοῦ τόπου
καὶ νὰ κρατοῦν τὸ δίκαιον, τιμὰς μὴ ἀδικῆται.
Αὐτὸς κινᾷ καὶ ἐμίσευσεν καὶ ὑπάγει τὴν ὁδὸν του,
262 ἐμίσευσαν τὰ κάτεργα μὲ παρορησίαν μεγάλην

Ὁ Spadaro, *Problemi* II, σσ. 281-83 συζητεῖ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ χ καὶ τῶν ὑπόλοιπων διασκευῶν ἐκτενέστατα καὶ συμπεραίνει πὼς οἱ στίχοι 259-60 δανείστηκαν ἀπὸ τὴν Ἀχιλλ. N 647-48 ἀπὸ τὸν ποιητὴ τῆς ἀρχικῆς Βελ. Ὁ Spadaro, πού κατευθύνει ὅλη τὴν προσοχὴ του σὲ (παρ)όμοιες στερεότυπες φράσεις, παρέλειψε νὰ παρατηρήσει πὼς ὁλόκληρο τὸ χωρίο χ 257-61 ἀποτελεῖ ἐπεξεργασία τῆς Ἀχιλλ. N 645-48 + 683-86 (πρβ. καὶ Βυζ. Ἰλιάδα 705-707). Τὸ ἀρχικὸ κείμενο συνεχίζει μετὰ τὸ στ. 256 κανονικὰ μὲ τὸ ἐμίσευσαν τὰ κάτεργα τοῦ στ. 262. Οἱ στίχοι 257-61, πού βρίσκονται καὶ στις ἄλλες διασκευές, πρέπει νὰ παρεμβλήθησαν ἀπὸ τὸν ἐνδιάμεσο διασκευαστὴ β ἢ γ¹.

3. Στοὺς στ. χ 312-17 ἀπαριθμοῦνται οἱ ἀρχοντικὲς οἰκογένειες πού θέλουν τὴν καταστροφή τοῦ Βελισαρίου. Οἱ στίχοι πλακισιώνονται ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά 312 Καὶ τότεσσον οἱ ἄρχοντες λέγουν τὸν βασιλέα καὶ 317 ὄλοι φωνάζουν καὶ λαλοῦν διὰ τὸν Βελισάριον (:αἴ Ἡξερρε, πάντων δέσποτα...). Ἄνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ στ. 312 θὰ ταίριαζε πῶς πολὺ ὡς εἰσαγωγή τοῦ λόγου τῶν ἀρχόντων, ὑπάρχει τὸ ἄλλο πρόβλημα πὼς ἀνάμεσα στις ἀρχοντικὲς οἰκογένειες τῆς Πόλης ἀπαντοῦν καὶ οἱ Πρίγκιπας, Λεοντάρης καὶ Πριμικήριος (βλ. χ 315-16, N² 338-39, ρ 509-10 καὶ Γ 447-48). Αὐτὲς οἱ οἰκογένειες ὁμῶς εἶναι ἄλλο παρὰ ἀρχοντικὲς καὶ κωνσταντινουπολίτικες. Θὰ πρέπει νὰ δεχτοῦμε εἴτε πὼς τὸ ἔργο δὲ γράφτηκε στὴν Πόλη, ἀλλὰ ἄλλοῦ (π.χ. στὴν Πελοπόννησο, ὅπου μαρτυρεῖται ἡ οἰκογένεια Λεοντάρης), εἴτε πὼς αὐτὸς ὁ δεῦτερος κατάλογος τῶν ἀρχόντων (ὁ πρῶτος στοὺς στ. χ 52-53 εἶναι τελείως ἀρχοντικὸς καὶ πολίτικος) δὲν ἀνήκει στὸ ἀρχικὸ ποίημα, ἀλλὰ ἔχει προστε-

1. Αὐτὴ ἡ προσήλωσή του σὲ ὁμοιώτητες/ὁμοια ἡμιστίχια καὶ ἡ *petitio principii* τῆς προτεραιότητος τῆς Ἀχιλλ. ὁδηγοῦν τὸ Spadaro, *Problemi* II, σ. 291 ἀκόμα καὶ στὴν ὑπόθεση πὼς τὸ ἡμιστίχιο ἢ δόξα τῶν *Ρωμαίων*, πού ἔχει συνδεθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸν 9ο αἰ. μὲ τὸν Βελισάριο (βλ. Follieri, σσ. 596-97), μπορεῖ νὰ σχηματίστηκε κατὰ τὴν «ἐκφραση» πὼς ὡς σκιά παρέχεται ἡ δόξα τῶν ἀνθρώπων (Ἀχιλλ. N 1574).

θεῖ ἀπὸ ἓναν ἐνδιάμεσο διασκευαστῆ. Ἐπειδὴ τὸ ἔργο συνδέεται τόσο ἄμεσα μὲ τὴν Πόλη (τοπικὸς θρύλος, τοπωνυμίες, πολιτικὴ κατάσταση), εἴμαστε διατεθειμένοι νὰ δεχτοῦμε τὴ δεύτερη λύση καὶ νὰ ἀποδώσουμε τὸ χωρίο 313-17 στὸ διασκευαστῆ β ἢ γ.

4. Οἱ στ. χ 559-65 ἀποτελοῦν, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Spadaro, *Problemi* III, σσ. 268-79, μίμηση τῆς Ἀχιλλ. N 1798-1805. Σ' αὐτὸν τὸν πρῶτο ἐπίλογο χρησιμοποιεῖται στὴν ἀρχὴ τὸ 1ο πρόσ. πληθυντικῶ, ἐνῶ κανονικὰ στὸ ὑπόλοιπο ἔργο ὁ διασκευαστῆς τοῦ χ μεταχειρίζεται πάντα τὸ 1ο πρόσ. ἐνικῶ¹. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο καὶ τὸ ὅτι τὸ χωρίο διακόπτει τὸ λογικὸ συνειρμὸ τῶν στίχων 552-58 καὶ 566 κ.έ. μᾶς πείθει πὼς καὶ αὐτοὶ οἱ στίχοι, ποὺ βρίσκονται καὶ στὸ ρ 964-73, ἔχουν προστεθεῖ ἀπὸ τὸν ἐνδιάμεσο διασκευαστῆ β ἢ γ.

Τὸ συμπέρασμά μας εἶναι πὼς τὸ κείμενο τῆς Ἱστορίας τοῦ Βελισαρίου ἔχει ἐπεξεργαστεῖ ἀπὸ δύο τουλάχιστο διασκευαστῆς ἀνάμεσα στὸ ἀρχέτυπο α καὶ τὶς πρῶτες διασκευές ποὺ μᾶς σώζονται τώρα ἢ ποὺ μποροῦμε νὰ ἀποκαταστήσουμε. Μιὰ ἀπὸ τὶς πηγές γιὰ τὸν ἓναν ἢ γιὰ τοὺς δύο ἦταν ἡ Ἀχιλλ., καὶ μάλιστα ἡ διασκευὴ ποὺ μᾶς παραδίδεται στὸ χφ N, ἀλλὰ πάντως ὄχι ἡ σημερινὴ Ἀχιλλ. N. Ὁ πρῶτος διασκευαστῆς, ποὺ εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν παρεμβολὴ τῆς ἐκστρατείας στὴν Περσία, ἴσως νὰ πῆρε τὸ θέμα αὐτὸ ἀπὸ κάποιον χρονικό.

4.3. Δὲν εἶναι ὥστόσο μόνο οἱ διασκευαστῆς β καὶ γ ποὺ ἔχουν πλουτίσει τὸ κείμενο τῆς Βελ.² Καὶ ὁ διασκευαστῆς τοῦ χ ἔχει προσθέσει ἀρκετοὺς στίχους, τόσο δικῆς του ἐμπνευσης ὅσο καὶ δάνεια ἀπὸ ἄλλα ἔργα. Στίχοι τοῦ χ εἶναι π.χ. οἱ στ. 30, 33-35, 43, 45-46, 58, 64, 148, 174, 179, 224, 228, 332-41 καὶ ἄλλοι, ὅλοι στίχοι ποὺ ἀπαντοῦν μόνο στὸ χ³.

Ἄλλοι στίχοι ἔχουν προστεθεῖ καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὸ διασκευαστῆ τοῦ χ, ἀλλὰ ἀποτελοῦν δάνεια ἀπὸ ἄλλα ἔργα:

1. Στὸ δίστιχο χ 48-49 καὶ ὡσπερ θηρίον ἄγριον καὶ ὡς δράκων φουσκωμένος / καὶ ὡς θάλασσα ἀγριόφθαλμος λέγει τοὺς ἄρχοντάς του, τὰ ἡμιστίχια 48β καὶ 49α δὲν ἀπαντοῦν στίς ἄλλες διασκευές καὶ πρέπει νὰ ἀποτελοῦν δάνειο τοῦ διασκευαστῆ χ ἀπὸ τὸ Φλώρ. (βλ. καὶ Spadaro, *Problemi* I, σσ. 314-15).

2. Στὴν ἀφήγησιν τοῦ πρώτου στάδιου τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Βελισαρίου, ἡ διασκευὴ χ παραδίδει ἓνα στίχο παραπάνω ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες διασκευές: καὶ αἰχμαλωσίαν ἐπήρασιν ἀπλήρωτην μεγάλην (χ 161). Πρόκειται μᾶλλον

1. Τὴν ἴδια παρατήρησιν τὴν κάναμε καὶ γιὰ τὴν Ἀχιλλ., βλ. § 3.2.

2. Γιὰ μερικὰ δάνεια τοῦ Γεωργηλά βλ. Spadaro, *L'Achilleide* καὶ παραπάνω § 3.3., ἀρ. 5 καὶ σ. 87, σημ. 3.

3. Βλ. καὶ van Gemert, σ. 47.

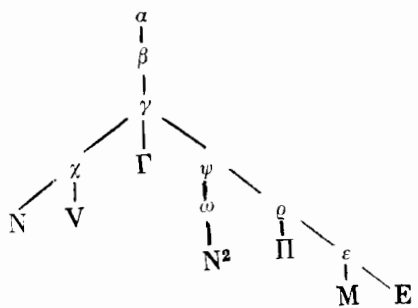
για δάνειο από την Ἀχιλλ. N 589 (ὁ στίχος λείπει στὰ L καὶ O), βλ. καὶ Spadaro, *L'Achilleide*, σ. 32, ἀρ. 5.

3. Ὁ Βελισάριος τελειώνει τὸ δεύτερο προτρεπτικὸ τοῦ λόγου στὸ στρατὸ μετὰ τὴν ἀπόβασή στὴν Ἑγγλιτέρα μετὰ τὸ στίχο *καὶ ὡσπερ ἐμὸν καὶ γνήσιον νὰ τὸν ποθῆ ἢ ψυχὴ μου* (χ 194). Οἱ ὑπόλοιπες διασκευές δὲν ἔχουν ἔχνος ἀπὸ τὸ στίχο αὐτό, πὺ ἄλλωστε χαλαρώνει τὴν κατὰ δίστιχα δομὴ τοῦ προτρεπτικοῦ μέρους τοῦ λόγου αὐτοῦ. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ τὸ *ὡσπερ ἐμὸν καὶ γνήσιον* ταιριάζει στὸ στόμα τοῦ αὐτοκράτορα, ὅταν μιλά στοὺς κατώτερους τοῦ (βλ. χ 138), ὅχι ὅμως στὸν Βελισάριο πὺ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες στὸ ἀκροατήριό του ὡς κατώτερός τους. Για ὅλα τὰ παραπάνω συνεχίζουμε νὰ πιστεύουμε πὺς ὁ στίχος δὲν ἀνήκει στὸν ἀρχικὸ πυρήνα τοῦ ἔργου, ἀλλὰ ἔχει προστεθεῖ ἀπὸ τὸ διασκευαστὴ τοῦ χ, πὺ ἐμπνεύστηκε τὸ πρῶτο ἡμιστίχιο ἀπὸ τὸ χ 138 καὶ τὸ δεύτερο ἀπὸ τὸν παράλληλο προτρεπτικὸ λόγὸ τοῦ Ἀχιλλέα πρὸς τοὺς στρατιῶτες του (Ἀχιλλ. N 243 = O 167). Για τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Spadaro βλ. *Problemi* II, σσ. 278-81 καὶ *L'Achilleide*, σσ. 37-39, ὅπου προτείνει για τὸ Γεωργηλά ὅ,τι δεχόμαστε ἐδῶ για τὴ διασκευή χ, πὺς ὁ Γεωργηλάς δηλαδὴ συνειδητὰ παρενέβαλε τὸ στ. Γ 271 στὸ λόγὸ αὐτό, σὰν νὰ ἤθελε νὰ ὑπογραμμίσει πὺς ὀλόκληρος ὁ λόγος ἔχει ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὴν Ἀχιλλ.

4. χ 270 ὡστε νὰ δώση ὁ ἥλιος καὶ νὰ πλατύνῃ ἢ μέρα. Ὁ διασκευαστὴς τοῦ χ παραλλάσσει τὸ *μέχρι αὐγῆς ἡλίου* τοῦ πρότυπού του (βλ. N² 290, ρ 446 καὶ Γ 396) δανείστηκε ἓνα στίχο ἀπὸ τὴν Ἀχιλλ. (N 458 = L 342· τὸ L σώζει καὶ τὸ ὡστε τοῦ χ), βλ. Spadaro, *Problemi* II, σ. 286. Ἐτσι ὁ διασκευαστὴς τοῦ χ τοποθετεῖ τὴν «πλατύνη» τῆς ἡμέρας πρὶν ἀπὸ τὴν αὐγὴ (στ. 271).

5. Τὸ πὺς κακοχωνεμένο δάνειο, πὺ οὔτε συντακτικὰ δὲν ἔχει προσαρμοστεῖ στὰ συμφραζόμενά του, εἶναι τὸ δίστιχο 303-04, παρμένο ἀπὸ τὴν Ἀχιλλ. N 1390-91 (πρβ. L 1073-74), ὅπως ἀνακάλυψε ὁ Spadaro, *L'Achilleide*, σσ. 29-30. Ὁ Spadaro κάπως παραπλανητικὰ λέει πὺς δύο ἀπὸ τοὺς τρεῖς μάρτυρες παρέχουν τὸ δίστιχο αὐτό. Στὴν πραγματικότητα μόνο ἡ διασκευή χ τὸ παραδίδει, ἐνῶ οἱ τρεῖς ὑπόλοιπες διασκευές δὲν ἔχουν οὔτε ἡχὼ του. Καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ στὶς προηγούμενες περιπτώσεις καὶ π.χ. στὸ *στραφῆν, ἰδεῖν* τοῦ χ 307 (βλ. Spadaro, *Problemi* II, σ. 291), πρόκειται για ἐπέμβαση τοῦ διασκευαστῆ τοῦ χ.

4.4. Πιστεύουμε πὺς ὑπάρχουν σοβαροὶ λόγοι νὰ δεχτοῦμε πὺς τὸ κείμενο τῆς Βελ. ἔχει ὑποστεῖ διάφορες ἐπεξεργασίες, ἐπεμβάσεις σὲ τρία διαδοχικὰ στάδια, ὅπως φανερόνεται στὸ παρακάτω στέμμα:

Τὸ κείμενο τῆς Ἀχιλλ. (N) στάθηκε πηγὴ ἔμπνευσης τουλάχιστο γιὰ τὶς διασκευὲς γ (ἴσως καὶ β), χ καὶ Γ, τὸ κείμενο τοῦ Φλώρ. τουλάχιστο γιὰ τὴ διασκευή χ· γιὰ τὶς σχέσεις *Βελ.*-Ἱμπ. βλ. Spadaro, *Problemi II*, σσ. 295-98.

Αὐτὲς οἱ ἀλλεπάλληλες ἐπιδράσεις τῆς Ἀχιλλ. στὶς διασκευὲς τῆς *Βελ.* καὶ ἡ παράλληλη ἐπίδραση τῆς *Βελ.* στὴν Ἀχιλλ. N (βλ. παραπάνω § 3.3.) ἐξηγοῦνται μόνο, ἂν υποθέσουμε πὼς τόσο τὸ χφ χ ὅσο καὶ τὸ χφ γ περιεῖχαν ἐκτὸς ἀπὸ τὴ *Βελ.* καὶ τὴν Ἀχιλλ., ὅπως σήμερα τὸ χφ N (βλ. παραπάνω § 3.4. καὶ τὸ στέμμα τῆς Ἀχιλλ. N)¹. Μᾶς φαίνεται πιθανὸ πὼς τὸ χφ τῆς διασκευῆς γ περιλάμβανε καὶ τὸν Ἱμπ. (παραδίδεται στὰ χφφ N καὶ V, ὅπως καὶ ἡ *Βελ.* χ, καὶ θὰ ἀνάγεται λοιπὸν στὸ ἴδιο χφ χ, τὸ ἀντίγραφο τοῦ γ) καὶ μᾶλλον καὶ τὸ Φλώρ. (σήμερα στὸ χφ V· ὁ γραφέας τῆς *Βελ.* χ πάντως εἶχε τὸ κείμενο τοῦ Φλώρ. στὴ διάθεσή του, βλ. παραπάνω § 4.3., ἀρ. 1).

5. Ἴσως λοιπὸν οἱ ὁμοιότητες καὶ συγγένειες ποὺ διαπίστωσε ὁ Spadaro στὶς μελέτες του, τουλάχιστο στὴν περίπτωση τῆς Ἀχιλλ. καὶ *Βελ.*, ἀλλὰ ἐνδεχομένως καὶ γιὰ τὸ Φλώρ. καὶ Ἱμπ., νὰ μὴν ὀφείλονται στὴ λειτουργία μιᾶς ποιητικῆς σχολῆς μὲ δικούς της ἐκφραστικούς τρόπους καὶ δικό της ὕφος, ἀλλὰ στὴ δραστηριότητα ἐνὸς ἢ δύο διασκευαστῶν (γ καὶ χ). Ὁ πρῶτος, εἴτε ἀντιγραφέας ἦταν εἴτε ραψωδός, φαίνεται ὑπεύθυνος γιὰ τὴν κυριότερη προσέγγιση τῆς Ἀχιλλ., *Βελ.*, Φλώρ. καὶ Ἱμπ. Τὸ χειρόγραφο τοῦ διασκευαστῆ αὐτοῦ (γ), εἴτε γραμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο εἴτε γραμμένο κατὰ ὑπαγόρευση ἢ καταγραφή μιᾶς ἀπαγγελίας, εἶναι τὸ κοινὸ πρότυπο ὅλων τῶν διασκευῶν τῆς *Βελ.* καὶ ἡ βέβαιη ἀπαρχὴ τῆς χειρόγραφης παράδοσης τῆς Ἱστορίας τοῦ Βελισαρίου². Τὸ ἀρχικὸ ποίημα, ἡ διασκευή β καὶ ἡ σύνθεση τῆς διασκευῆς γ, ἂν ὀφείλονται σὲ συγγραφέα ποὺ ἦταν ἐξοικειωμένος μὲ τὴν τεχνικὴ τῆς προφορικῆς σύνθεσης ἢ σὲ ποιητάρη /προφορικὸ συνθέτη, εἶναι δύσκολο νὰ ἀποφασιστεῖ.

1. Ἄν ἀληθεύουν αὐτά, μποροῦμε νὰ υποθέσουμε καὶ στὴν περίπτωση τῆς διασκευῆς N τῆς Ἀχιλλ. ἓνα ἐνδιάμεσο χφ χ καὶ νὰ ἀποδώσουμε ἐνδεχομένως καὶ σ' αὐτὸ ἓνα ρόλο στὴ σταδιακὴ προσέγγιση τῶν κειμένων τῆς Ἀχιλλ. N καὶ *Βελ.* (καὶ ἄλλων ἔργων).

2. Βλ. ὅσα σημειῶν παραπάνω γιὰ τὰ χφφ τῆς Ἀχιλλ., σ. 85, σημ. 1 καὶ 2, καὶ γιὰ τὴ *Βελ.* παραπάνω § 4.

Γιὰ τὴν προφορικὴ σύνθεση στὸ Βυζάντιο¹ κατὰ τὸ 14ο αἰ. μᾶς δίνει ἕνα ὠραῖο παράδειγμα ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς στὰ ἀνέκδοτα Ἐπιτομὴ ἀντιρρητικῶν ἔπιτομα (Cod. Laur. LVI 14, φ. 2^{r-v})². Ὁ Γρηγορᾶς διηγεῖται στὸ φίλο του Ἀγαθάγγελο, κατὰ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1353 στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴ μονὴ τῆς Χώρας, ὅπου τὸν κρατοῦσαν σὲ κατ' οἶκον περιορισμὸ ἀπὸ τὸ 1351, πὼς ὅταν οἱ ἐχθροὶ του κατὰσχισαν καὶ τὰ τελευταῖα ἱερὰ βιβλία του, ἔσκυψε ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ σπιτιοῦ του — ἦταν λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ μεσημέρι — καὶ αὐτοῦ τὰς ἀκοὰς περιήχησέ τις ἐγγύθεν εὐθὺς καὶ γειτόνων ποθὲν ζυμμιγῆς οἰμωγῆ καὶ βοῆ καὶ ἅμα ἁσμάτων μεταξὺ τραγικῶν ἐμμελῶς ἀνακρουομένων ὧδῶν πάντοτε εὐφυῶς ἠσκημένη πρὸς συμμαχίαν δακρῶν. Ἦν δὲ τὰ τῆς οἰμωγῆς καὶ τῶν θρήνων ἐκείνων αἰτία τε καὶ ὑπεκκαύματα αἶ τε μέχρι πυλῶν συνεχεῖς βαρβάρων ἐπιδρομαὶ καὶ ὅσαι διὰ ταύτας αἰχμαλωσίαι καὶ φόνοι μεθήμεραν καὶ νύκτωρ αἶε πρὸς τὸ μεῖζον ἀυξόμεναι γίνονται· καὶ πρὸς γε δῆπουθεν αἶ τῶν νεωτέρων φόρων διχόθεν εἰσπράξεις. Τὰ δὲ τοιαῦτα τε δεινὰ καὶ ὅσα τούτοις ἔπεται τῶν τις τραγωδῶν ἠθροικῶς καὶ συνείρας αὐτὸς τε ἐμμελῶς ἤδε, μονονοῦ τοῖς δάκρυσι βρέχων τὰς ὧδᾶς καὶ τοὺς ρυθμοὺς τῶν λεγομένων, καὶ ἅμα πρὸς μάλᾳ τοι συμφέρον τὰς τῆς κιθάρας χορδὰς ἀνακρουόμενος».

Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος Κόκκινος στὸν πρῶτο λόγο τῶν Ἐπιτομῶν ἀντιρρητικῶν του πρὸς τὸν Γρηγορᾶ (PG 151, 778 A11 - D 8) σχολιάζει σαρκαστικὰ τὸ χωρίο αὐτὸ καὶ τὸ παραφράζει ὡς ἑξῆς: «Αὐλητῶν καὶ γὰρ φησὶ τινῶν καὶ τυφλῶν λυριζόντων ἢ παραληρούντων ἀκηκοέναι, μέλη τινα ξυντιθέντων πρὸς λύραν συνήθως, αὐτὰ δὲ ταῦτα λέγων τὰ τραγικὰ τῶν τυφλῶν ἅσματα, οἷς ἐκεῖνοι τὰ δυστυχῆ γύναια συναθροίζουσιν ἐπὶ τῶν ἀμφοδῶν, κοινὴν ἐμπορίαν τῶν ἀναγκαίων ποιούμενοι τὰ τῶν ἀλγοῦντων γραϊδίων τε καὶ πενήτων καὶ ἀργῶν γυναικῶν ἄλλως πένθη, διὰ γε τὸ τοῖς μέλεσι καὶ ταῖς ὧδαῖς ταῖς παρ' αὐτῶν προσερεθίζειν ἐκεῖνα» (B 8 - C 3). Συνεχίζοντας τὸν κατηγορεῖ πού δὲν πῆρε τὸν Ἱερεμία συνεργάτη τῶν θρήνων του, «ἀλλὰ τοὺς ἀγύρτας τουτουσί καὶ μυθολόγους μᾶλλον καὶ λήρους καὶ τὸν ἐλεεινὸν καὶ καταγέλαστον χορὸν τῶν κωθωνιζομένων ἢ μυρομένων δυστυχῶν γραϊδίων, τὰς τῶν γειτονούντων τουτουσι βαρβάρων συνήθεις ἐπιδρομάς, ὡς φησι, καὶ λεηλασίας καὶ τῶν πέριξ χωρῶν τε καὶ ἀγροίκων τοὺς ἀνδραποδισμοὺς καὶ τὰς αἰχμαλωσίας τῶν θρήνων ἀφορμὴν ποιουμένους...» (D 1-8).

Αὐτὰ τὰ σχόλια τοῦ Φιλόθεου δείχνουν πάντως πὼς οἱ «αὐλητὲς καὶ λυ-

1. Βλ. γενικὰ H.-G. Beck, *Geschichte der byzantinischen Volksliteratur*, Μόναχο 1971, σ. 50 καὶ σημ. 5, ὅπου καὶ ἄλλες παραπομπὲς στὸν Γρηγορᾶ.

2. Εὐχαριστοῦμε τὸ συνάδελφό μας στὸ Byzantijns-Nieuwgrieks Seminarium τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἀμστερνταμ, Jean-Louis van Dieten, πού μᾶς ἔστειλε τὸ χωρίο τοῦ Γρηγορᾶ καὶ τίς πληροφορίες γιὰ τὴ χρονολόγησή του.

ρίζοντες» ἦταν καθημερινὸ θέαμα στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὶς παρατηρήσεις γιὰ τὸ ἀκροατήριό τους ἀφήνουμε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Πατριάρχου. Τὸ ὅτι τὸ ρεπερτόριό τους ἦταν πρὸς πλοῦσιον ἀπὸ τὰ συνηθισμένα τραγικὰ τραγούδια τῶν τυφλῶν δείχνει ἴσως ἡ λ. μυθολόγους.

Amsterdam
Byzantijns-Nieuwgrieks Seminarium

A. F. VAN GEMERT - (W. F. BAKKER)